

ISSN: 1857-7377

CONTEXT

КОНТЕКСТ

33

Institute of
Macedonian
Literature
Ss. Cyril and
Methodius
University

Институт за
македонска
литература
Универзитет
„Св. Кирил и
Методиј“

Skopje 2026 Скопје

CONTEXT / КОНТЕКСТ 33

Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко истражување

Editor - in - chief
Sonja Stojmenska-Elzeser
Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and
Methodius University in Skopje, Macedonia

Главен и одговорен уредник
Соња Стојменска-Елзесер
Институт за македонска литература, Универзитет
„Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

Executive Editors
Ema Lakinska
Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and
Methodius University in Skopje, Macedonia
Slavica Petrovska-Gjorgjevska
Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and
Methodius University in Skopje, Macedonia

Извршни уредници
Ема Лакинска
Институт за македонска литература, Универзитет
„Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија
Славица Петровска-Ѓорѓевска
Институт за македонска литература, Универзитет
„Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

International Editorial Board
Richard Hibbitt
University of Leeds, United Kingdom
Liedeke Plate
Radboud University Nijmegen, The Netherlands
Marijan Dovic
Institute of Slovenian Literature and Literary Studies
ZRC SAZU,
Slovenia
Angela Fernandes
University of Lisbon, Portugal
Martin Hetényi
Constantine the Philosopher University in Nitra,
Slovakia
Mehmet Samsakçı
Istanbul University, Türkiye

Меѓународен редакциски одбор
Ричард Хибит
Универзитет во Лидс, Обединето Кралство
Лидеке Плате
Радбо Универзитет во Нијминген, Холандија
Маријан Довиќ
Институт за словенечка книжевност и книжевни
студии при Словенечката академија на науки и
уметности, Словенија
Ангела Фернандес
Универзитет во Лисабон, Португалија
Мартин Хетењи
Универзитет Константин Филозоф во Нитра,
Словачка
Мехмет Самсакчи
Универзитет во Истанбул, Турција

ISSN 1857- 7377

Република Северна Македонија
Министерство за култура и туризам

Republic of North Macedonia
Ministry of Culture and Tourism

This issue is supported by Ministry of Culture and Tourism of Republic of North Macedonia
Изданието е објавено со материјална поддршка на Министерството за култура и туризам на
Република Северна Македонија

INSTITUTE OF MACEDONIAN LITERATURE
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

CONTEXT / КОНТЕКСТ 33

Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко истражување

Skopje – Скопје
2026

CONTEXT is an international review and publishes contributions in English and in Macedonian. All submissions are peer reviewed.

Manuscripts and editorial correspondence should be addressed to:

Institute of Macedonian Literature
Grigor Prlicev 5, p.o.b. 455
1000 Skopje
Republic of North Macedonia

КОНТЕКСТ е меѓународно списание и објавува прилози на англиски и на македонски јазик. Сите текстови се рецензираат.

Ракописите и редакциската преписка се упатуваат на следната адреса:

Институт за македонска литература
ул. „Григор Прличев“ бр. 5, п. фах 455
1000 Скопје
Република Северна Македонија

електронска верзија на списанието
<https://iml.edu.mk/context-контекст/>

CONTENTS / СОДРЖИНА

Сашо Димоски / Sašo Dimoski

ВЕШТАЧКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И СОВРЕМЕНИТЕ ИЗВЕДУВАЧКИ УМЕТНОСТИ:
НОВИ ПЕРСПЕКТИВИ НА ИЗВЕДБЕНОСТА / Artificial Intelligence and Contemporary
Performing Arts: New Perspectives of Performativity7

Natali Rajchinovska-Pavleska/ Натали Рајчиновска-Павлеска

МЕТАРНОР AS A SEMIOTIC KEY IN VISUAL POETICS / Метафората како семиотички
клуч во визуелната поетика.....19

Лорета Георгиевска-Јаковлева / Loreta Georgievska-Jakovleva

РЕАЛНОСТА И ТРАУМАТА ВО ДОКУМЕНТАРНИОТ ФИЛМ („МОЛКОТ НА РАЗУМОТ“
ОД КУМЈАНА НОВАКОВА И „ЖЕЛЕЗНА ТВРДИНА“ ОД МИТКО ПАНОВ) / Reality and
Trauma in Documentary Film (*Silence of Reason* by Kumjana Novakova and *Iron Castle*
by Mitko Panov)27

Senka Anastasova/ Сенка Анастасова

EPISTEMOLOGY OF FEMINIST DECOLONIALISM AND AESTHETICS OF BORDERLANDS /
Епистемологија на феминистичкиот деколонијализам и естетиката на граничните простори37

Ема Лакинска, Владимир Мартиновски / Ema Lakinska, Vladimir Martinovski

ТЕОРИСКИ АСПЕКТИ НА ВИРТУЕЛНИТЕ МУЗЕИ / Theoretical Aspects of Virtual Museums...47

Гоце Смилевски / Goce Smilevski

ПРОЕКТОТ „ТРАУМАТА ВО ЛИТЕРАТУРАТА“ ВО КОНТЕКСТ НА СОВРЕМЕНИТЕ
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРОУЧУВАЊА НА ТРАУМАТА / The Project *Trauma in Literature*
in the Context of Contemporary Interdisciplinary Trauma Studies59

Елена Карпузовска / Elena Karpuzovska

СРЕДЕ МАСКАРАДАТА НА ОГЛЕДАЛАТА: КАРНЕВАЛСКАТА ФАНТАЗМАГОРИЗАЦИЈА
НА ЖИВОТОТ ВО „ПРИНЦЕЗАТА БРАМБИЛА“ НА Е. Т. А. ХОФМАН / Amid the Masquerade
of Mirrors: the Carnavalesque Phantasmagorias of Life in E. T. A. Hoffmann's *Princess Brambilla*67

Владимир Ѓорѓиески / Vladimir Gjorgjeski

ПОСТ-ТЕЛЕСНА ИНТИМНОСТ ВО СОВРЕМЕНАТА МЕДИУМСКА КУЛТУРА / Post-bodily
Intimacy in Contemporary Media Culture85

Маријана Клеменчик / Marijana Klemenchikj

СЕСТРИНСТВОТО, ДУХОВНОСТА И КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА ЖЕНСКИТЕ ЛИКОВИ
ВО РОМАНОТ *БОЈАТА НА ПУРПУРОТ* ОД АЛИС ВОКЕР / Sisterhood, Spirituality,
and the Cultural Identity of Female Characters in Alice Walker's *The Color of Purple*97

Срѓан Микиќ / Srgjan Mikjickj

ДОПИРОТ И ТЕХНОТЕЛОТО / Touch and the Technobody109

Владимир Јовановски / Vladimir Jovanovski

КАРАТЕДО И ЗЕН – ПАТОТ НА ПРАЗНИНАТА ВО СОВРЕМЕНАТА УМЕТНОСТ И КУЛТУРА
/ Karate-do and Zen: The Path of Void within Contemporary Art and Culture123

Владимир Јовановски<https://orcid.org/0009-0002-8242-1636>

УДК 316.7:[244.82:796.8]

КАРАТЕДО И ЗЕН – ПАТОТ НА ПРАЗНИНАТА ВО СОВРЕМЕНАТА УМЕТНОСТ И КУЛТУРА

Клучни зборови: каратедо, зен, бушидо, будо, празнина

Вовед

Во последните децении западниот свет покажува зголемен интерес за источните духовни и културни традиции. Овој интерес се манифестира преку академски истражувања, уметност, популарна култура и практични дисциплини како медитација, јога и боречки вештини. Меѓу нив, каратедо зазема посебно место како синтеза на телесна техника, етички принципи и духовна практика, претставувајќи важен медиум за културно поврзување помеѓу Истокот и Западот.

Денес каратедо често се перципира како спорт или средство за самоодбрана, но неговата суштина е подлабока. Во јапонската традиција, суфиксот „до“ (пат) означува процес на духовно самоусовршување, што го прави каратедо пат на лична трансформација.

Неговата философија се темели на три клучни традиции: зен, бушидо и будо. Во нивната синтеза централно место има концептот на празнината, кој во зен означува состојба на свесност ослободена од егото.

Целта на овој труд е да ја анализира врска-та помеѓу каратедо и зен, како и нивната улога во современата уметност, култура и филм, при што каратедо се разгледува како медиум на културен трансфер помеѓу Истокот и Западот.

Методологија на истражување

Овој труд се заснова на интердисциплинарен пристап кој комбинира културолошки студии, философска анализа и компаративна интерпретација. Целта е да се испита врска-та помеѓу каратедо и зен како културна и духовна практика што се манифестира во уметноста, естетиката и современата медиумска култура.

Методолошки, истражувањето се потпира на херменевтички пристап, компаративна и културолошка анализа, како и анализа на филмски наративи. Истражувањето има квалитативен карактер и се заснова на релевантна литература и интерпретација на избрани филмски дела. Со овој методолошки пристап, трудот се стреми да воспостави интегративно разбирање на каратедо како телесно-духовна практика и културолошки феномен.

Историски корени на врската помеѓу зен и каратедо

Бодидарма и почетоките на зен и каратедо

Една од клучните фигури во историјата на зен е индискиот монах Бодидарма, кој во VI век пристигнал во Кина и ја основал школата *Чан*, подоцна развиена во јапонскиот зен. Тој ја нагласувал важноста на директното духовно искуство, тврдејќи дека просветлувањето се постигнува преку медитација и дисциплина, а не преку интелектуално изучување.

Според традицијата, Бодидарма престојувал во манастирот Шаолин, каде вовел физички вежби за зајакнување на телото на монасите. Овие практики подоцна се поврзуваат со развојот на *шаолин кунг фу*, а преку културни контакти влијанијата се пренесуваат во Окинава, каде во синтеза со локалната вештина *те* се оформува каратедо. Иако историската поткрепеност на овие тврдења е ограничена, нивното културно значење е големо, бидејќи ја симбо-

лизираат неразделноста на телесната и духовната практика (Benneth, 2009; Де Мајо, 2010; Сузуки, 2013; Funakoshi, 1973; Funakoši, 1988).

Развој на боречките вештини во Кина и Окинава

Боречките техники развиени во Кина се прошириле кон Окинава преку трговски и културни контакти, каде се комбинирале со локалните традиции и се развиле во практика што подоцна ќе се институционализира како каратедо.

Во XVII и XVIII век тие се практикувале тајно поради забраната за оружје, што придонело за развој на комплексни системи на телесна техника, дисциплина и стратегија.

Во XX век, Фунакоши Гичин го вовел каратедо во Јапонија и го трансформирал во модерна дисциплина што ги интегрира будо, бушидо и зен. Притоа, каратедо се афирмира како „до“ – пат на духовно и етичко самоусовршување. Тој нагласувал дека целта не е победа или пораз, туку усовршување на карактерот (Funakoshi, 1938).

Философијата на празнината во зен и каратедо

Концептот на празнина (ку)

Во будистичката философија, празнината не означува ништоност, туку отсуство на самостојна и непроменлива природа. Сите феномени се меѓусебно зависни и постојано се менуваат.

Во зен, оваа идеја се претвора во практична дисциплина: ослободување на умот од концептуални ограничувања и непосредно доживување на реалноста (*ичи-го ичи-е*). Во каратедо, празнината (*ку*) се изразува преку телесна и ментална практика. Практикантот се ослободува од стравови и предрасуди, овозможувајќи спонтан и хармонична реакција. Оваа состојба е позната како *мушин* – празен ум, каде движењата се природни и непосредни.

И зен-медитацијата и каратедо го афирмираат истиот принцип: дисциплиниран ум и тело, приспособливост и надминување на фиксирани концепти. Така, „ку“ се манифестира во самата практика, правејќи го каратедо жив израз на зен-философијата (Дешимару, 1977; Kanatani, 1971; Лао, 2011; Мијамото, 2011; Paskvaloto, 2007; Сузуки, 2013).

Мушин – ум без мисли

Во зен и боречките вештини, развојот на умот се опишува преку четири состојби што водат кон спонтан и непосредна реакција:

1. *шошин* (почетнички ум) – отворен ум без предрасуди, подготвен за учење и прием на ново искуство;
2. *фудошин* (непоколеблив ум) – стабилен и смирен ум кој останува незасегнат во стресни ситуации;
3. *занишин* (буден ум) – постојана свесност и присутност во секој момент;
4. *мушин* (ум без мисли) – состојба во која исчезнува свесното размислување, а телото и умот делуваат спонтано и хармо-

нично. Мушин се поврзува со зен-концептот на „ку“, како состојба на непосредна присутност (Дешимару, 1977; Мијамото, 2011).

Овие состојби се меѓусебно поврзани и се развиваат преку континуиран тренинг и медитација, водејќи кон усогласување на телото, умот и сегашниот момент. Мушин претставува нивна кулминација и жив израз на зен во каратедо.

Зен-уметностите како израз на философијата на празнината

Зенот се изразува не само преку медитација и практика, туку и преку различни уметнички дисциплини. Во јапонската култура, уметноста се разбира како форма на духовна практика, а не само како естетска активност. Зен-уметностите ја манифестираат философијата на присутност, едноставност и празнина, каде што празнината означува отвореност за непосредно доживување на стварноста.

За разлика од западната уметност, која често се стреми кон реалистично претставување и техничко совршенство, зен-уметностите ја нагласуваат суштината на моментот. Убавината се открива во едноставноста, природноста и спонтаноста.

Овие принципи се тесно поврзани со каратедо, каде исто така се нагласува хармонијата помеѓу телото и умот и спонтаното дејствување без свесна анализа. Во таа смисла, каратедо може да се разбере како динамична форма на зен-уметност, во која движењето ја заменува четката, а телото станува средство за изразу-

вање на празнината (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007; Дешимару, 1977; Мијамото, 2011).

Шодо – зен-калиграфија

Шодо, јапонската калиграфија, е една од најзначајните зен-уметности, развиена под влијание на кинеската традиција и зен-медитацијата. Во калиграфијата секој потег на четката е уникатен и неповторлив. Таа бара целосна концентрација и духовна присутност, при што секој знак се создава во еден непрекинат момент на свесност.

Зен-мајсторите често создаваат дела со еден единствен потег, кој не претставува само техника, туку израз на внатрешната состојба на уметникот. Во таа смисла, шодо е форма на медитација во движење, каде празнината се манифестира преку непосредниот израз на умот. Како што истакнува Сузуки, калиграфијата ја открива духовната состојба на уметникот во моментот на создавање (Сузуки, 2013).

Овој принцип има паралела во каратедо, каде секој удар се изведува со целосна концентрација, при што телото и умот функционираат како единствен процес (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007; Мијамото, 2011; Дешимару, 1977).

Суми-е – сликарство на едноставноста

Суми-е е традиционална техника на сликање со црно мастило, развиена во Кина во контекст на чан-будизмот и подоцна усвоена во Ја-

понија. Наместо детално прикажување на реалноста, уметникот се стреми да ја долови нејзината суштина. Со неколку едноставни потези може да се создаде цел пејзаж.

Оваа минималистичка естетика е тесно поврзана со зен-концептот на празнината, каде празниот простор не е отсуство, туку активен елемент што овозможува појава на формата. Во западната уметност, ваквата естетика влијала врз развојот на минимализмот и апстрактната уметност, особено во односот меѓу форма и празнина.

Сличен принцип се среќава и во каратедо, каде економијата на движење и отсуството на непотребни елементи создаваат чиста и непосредна акција (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007; Мијамото, 2011; Дешимару, 1977).

Хаику – поезија на моментот

Хаику е кратка поетска форма составена од седумнаесет слогови, распоредени во три реда (5, 7 и 5 слогови). И покрај својата формална краткост, таа носи длабока естетска и философска содржина, при што најчесто се фокусира на природата и непосредното доживување на моментот. За разлика од западната поезија која често користи метафори и објаснувања, хаику се стреми кон минимализам и директност на искуството.

Најзначајниот претставник на оваа традиција, Мацуо Башо, преку едноставни слики успева да изрази длабоки егзистенцијални значења. Како што истакнува Сузуки, хаику ја одразува духовната чувствителност на зенот и не-

посредната свесност за природата и постоењето (Сузуки, 2013).

Во овој контекст, хаику може да се спореди со каратедо, бидејќи и двете практики се засноваат на принципот на максимална економија на изразот: во хаику – со зборови, а во каратедо – со движење. И во двата случаја, суштината се открива преку едноставност, присутност и непосредност (Дешимару, 1977; Мијамото, 2011).

Икебана – хармонија на природата

Икебана е јапонска уметност на аранжирање цвеќе, која носи длабока духовна и естетска симболика. За разлика од западните цветни композиции, кои често се декоративно богати, икебаната се заснова на минимализам, баланс и свесна композиција. Секој елемент во икебаната има симболична и структурна улога, при што често се применува тријаден принцип кој ги претставува небото, човекот и земјата. На тој начин, уметноста ја изразува хармонијата меѓу природата и човекот, што е една од централните идеи на зен-философијата.

Празниот простор во икебана не се третира како отсуство, туку како активен естетски елемент кој овозможува рамнотежа и ја нагласува формата. Овој принцип на „значајна празнина“ е клучен за зен-естетиката.

Сличен принцип се забележува и во каратедо, особено во *ката*¹, каде движењата се организирани како структурирана композиција во простор и време. Како и во икебана, секој

елемент има прецизна функција, додека отсуството на непотребни движења овозможува јасност, дисциплина и хармонија на изразот (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007; Дешимару, 1977; Mogi, 2023).

Садо – чајната церемонија

Чајната церемонија, позната како *садо*, претставува ритуализирана практика на подготовка и пиење чај, која во јапонската култура се развила под силно влијание на зен-будизмот. Таа се заснова на четири основни принципи: хармонија (*ва*), почит (*кеи*), чистота (*сеи*) и спокојство (*иакү*). Целта на церемонијата не е само консумирање чај, туку развивање состојба на целосна присутност и свесност во сегашниот момент. Секое движење е прецизно структурирано и изведено со едноставност и концентрација.

Од зен-перспектива, садо ја изразува идејата за празнината како отвореност и непосредно искуство. Тишината, минимализмот и празниот простор не се отсуство, туку услов за духовна длабочина и свесност.

Сличен принцип постои и во каратедо, каде секое движење се изведува со целосна концентрација и без непотребни елементи. И во двата случаја, дисциплината и повторувањето водат кон спонтаност и хармонија меѓу телото и умот. На тој начин, *садо* претставува трансформација на секојдневна активност во духовна практика,

¹ Преведено од јапонски означува форма. Претставува структуриран збир на техники за борба со замислен противник.

што е една од централните идеи на зен-традицијата (Сузуки, 2013; Дешимару, 1977).

Каресансуи – зен-градини

Каресансуи, или зен-градините, се прослатори наменети за медитација и контемплација во рамките на зен-традицијата. Тие се составени од песок, камења и минимален број растенија. Песокот често се обликува во брановидни линии кои симболизираат вода. Оваа симболика не претставува реалистична репрезентација на природата, туку нејзина апстрахирана и суштинска форма.

Во зен-градините, празниот простор има централна улога. Тој не се разбира како отсуство, туку како активен елемент што создава рамнотежа и овозможува појава на значење. Овој принцип е поврзан со јапонскиот концепт *ма*, кој означува значаен простор меѓу елементите. Од зен-перспектива, каресансуи ја изразува празнината како отвореност и потенцијал, поттикнувајќи контемплација и непосредно доживување наместо фиксирана интерпретација.

Сличен принцип постои и во каратедо, каде просторот и дистанцата (*маи*) играат клучна улога во борбената динамика. Како и во зен-градината, „празнината“ не е празна, туку услов за правилно дејствување и спонтанa реакција (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007).

Зен и конекцијата на човекот со природата

Зенот претставува духовно-телесна практика која ја нагласува хармонијата помеѓу човекот и природата. Празнината во зен не се разбира како отсуство, туку како отвореност и единство со околината, што овозможува непосредно доживување на реалноста. Оваа поврзаност се огледува во јапонската уметност, архитектурa и поезија, особено во хаику, суми-е и икебана. Природата не се набљудува како објект, туку како директно искуство на свесност и присутност. Како што истакнува Сузуки, и во поетските изрази како оние инспирирани од планината Фуџи се нагласува чувството на постојано „прво доживување“ на природата (Сузуки, 2013).

Дополнително, концептот *сатојама* ја прикажува хармонијата меѓу човекот и природата преку одржлива коегзистенција и симбиоза на човечката активност со екосистемот, како во регионот околу езерото Бива (Mogi, 2023).

Сличен принцип се наоѓа и во каратедо, каде движењата произлегуваат од природниот тек на телото и просторот. Телото и умот функционираат како целина, овозможувајќи спонтано, економично и хармонично дејствување, аналогно на принципите на природата.

Јапанди и минимализам – современа интерпретација на зен

Во современата уметност и дизајн, зен-принципите се манифестираат преку минимализмот и стилот *јапанди*, кој претставува

ва спој на јапонската естетика и скандинавската функционалност. Овој пристап ги нагласува едноставноста, природните материјали и функционалниот дизајн.

Како и во традиционалните зен-уметности, празниот простор во јапанди не се разбира како отсуство, туку како активен естетски елемент што создава рамнотежа, смиреност и фокус. Секој предмет и форма имаат јасна функција, без непотребна декорација.

Овој минимализам може да се поврзе со каратедо, каде секое движење произлегува од хармонија помеѓу умот и телото и се изведува со економија и прецизност. И во двата случаја, едноставноста овозможува непосредно доживување на сегашниот момент.

На тој начин, јапанди и современиот минимализам претставуваат модерна интерпретација на зенот, пренесувајќи ги неговите принципи во секојдневниот простор и современиот начин на живеење (Сузуки, 2013; Mogi, 2023; Paskvaloto, 2007).

Јапонската естетика на празнината

Зен-уметностите се тесно поврзани со неколку клучни јапонски естетски концепти кои ја изразуваат философијата на празнината како начин на доживување и перцепција на реалноста, а не само како естетска категорија.

Ваби-саби ја нагласува убавината на едноставноста, несовершеноста и минливоста. Наместо идеална форма, се вреднува природноста и непостојаноста на нештата. Во зен-контекст, овој концепт ја прикажува празнината како от-

вореност кон промена. Во каратедо, тоа се одразува во процесот на учење, каде несовершеноста е дел од развојот.

Југен означува длабока, суптилна и неизразлива убавина која се доживува интуитивно, надвор од рационално објаснување. Во каратедо, овој принцип може да се поврзе со спонтани моменти на хармонична акција, каде движењето ја изразува внатрешната состојба без зборови.

Ма претставува празен, но активен простор кој овозможува појава на форма и значење. Во каратедо, овој принцип се манифестира како *мааи* – просторна и временска дистанца меѓу противниците, клучна за перцепција и реакција.

Овие концепти ја покажуваат јапонската естетика во која празнината не е ништовност, туку активен принцип на создавање, перцепција и дејствување (Сузуки, 2013; Paskvaloto, 2007).

Каратедо и филмот како медиум на културен трансфер

Во современата култура, филмот е еден од најмоќните медиуми за пренесување културни вредности и идеи. Боречките вештини, особено каратедо, добиваат глобална видливост токму преку кинематографијата, која ги прикажува не само нивните технички аспекти, туку и нивните духовни и етички димензии.

Преку филмските наративи, концептите како дисциплина, самоконтрола и духовен развој стануваат достапни за широката публика. На тој начин, филмот функционира како културен мост помеѓу Истокот и Западот.

Сепак, овој процес често вклучува поедноставување и митологизација на овие идеи. Филмот неретко ги прилагодува духовните принципи на наративните и комерцијалните очекувања, создавајќи романтизирана слика за карате-до. Како резултат, оваа боречка вештина често се претставува како спектакуларна практика, со што делумно се оддалечува од својата изворна философска и етичка суштина (Сузуки, 2013; Benneth, 2009; Де Мајо, 2010, Карате-до; Де Мајо, 2010, Будо; Kurosawa, 1970).

Јапонската кинематографија и самурајската етика

Јапонската кинематографија има значајна улога во интернационализацијата на самурајската етика и будо-философијата, особено по Втората светска војна. Преку филмот, концептите на зен, бушидо и будо стануваат достапни за глобалната публика, при што не се пренесуваат само боречките техники, туку и нивните духовни и етички основи.

Клучна фигура во овој процес е јапонскиот режисер Акира Куросава. Неговите филмови, како „Рашомон“ (1950), „Седум самураи“ (1954) и „Кагемуша“ (1980), претставуваат уметнички интерпретации на самурајската етика, прикажувајќи ги самураите како морални субјекти водени од принципите на бушидо.

Особено значаен е „Кагемуша“, кој ги обработува темите на идентитет, должност и жртва, преку визуелна естетика блиска до зен. Преку ваквите филмски дела, јапонската кинематографија создава културен мост помеѓу Истокот и

Западот и формира глобален архетип на самурајот како морален идеал (Benneth, 2009; Нитобе, 2022; Цунемото, 2024; Kurosawa, 1970).

Боречките вештини во западната кинематографија

Во втората половина на XX век, боречките вештини стануваат значаен дел од западната кинематографија, како резултат на културниот трансфер од Истокот. Особено влијание имаат филмовите инспирирани од источните традиции, кои ги популаризираат овие дисциплини на глобално ниво.

Клучна фигура во овој процес е Брус Ли. Во филмот „Влези во змејот“ (1973), борбата се прикажува не само како физичка активност, туку и како пат кон самодисциплина и надминување на егото, во духот на зен-концептот „мушин“.

Западните филмови често ја следат наративната структура на лична трансформација, каде преку тренинг и дисциплина главниот лик достигнува физичка и морална зрелост. Сепак, со комерцијализацијата, акцентот често се префрла на спектаклот, при што духовната димензија се поедноставува.

И покрај тоа, овие филмови имаат значајна улога во глобалната афирмација на боречките вештини, поттикнувајќи интерес кој често води кон подлабоко разбирање на нивната философска суштина (Benneth, 2009; Lee, 1997; Де Мајо, 2010; Де Мајо, 2010a).

„Карате Кид“ и духовната трансформација

Филмот „Карате Кид“ (1984) претставува еден од најпознатите примери во западната кинематографија преку кој се интерпретира филозофијата на каратедо. Иако е холивудски производ, тој обработува теми карактеристични за источната традиција, особено односот ученик – учител.

Ликот на господин Мијаги го претставува архетипот на зен-учител, кој пренесува знаење преку дисциплина, секојдневни активности и личен пример. Познатата сцена („*wax on, wax off*“) ја симболизира идејата дека вистинското знаење се стекнува преку повторување и постепено развивање на телесна и ментална свесност.

Филмот го следи моделот на лична трансформација, при што главниот лик преку тренинг и посветеност се развива во стабилна и самосвесна личност. На тој начин, каратедо се прикажува како пат на карактерно и духовно усовршување, а не само како техника на борба (Де Мајо, 2010; Де Мајо, 2010a).

„Последниот самурај“ и културниот дијалог

Филмот „Последниот самурај“ (2003) претставува пример за културен дијалог помеѓу Истокот и Западот, прикажан преку личната трансформација на западен офицер кој постепено ги усвојува вредностите на самурајската култура.

Преку неговото искуство, филмот ја нагласува можноста за надминување на културните

разлики преку непосредно доживување. Контактот со бушидо-принципите – дисциплина, чест и внатрешен мир – доведува до промена на неговиот вредносен систем.

Сцените на медитација ја отсликуваат зен-идејата за целосна присутност, покажувајќи дека вистинското разбирање произлегува од лична практика, а не од теорија.

Во поширок контекст, филмот ја прикажува тензијата помеѓу модернизацијата и традиционалните вредности, при што самурајската етика се поставува како духовен одговор на современите промени. На тој начин, филмот ја претставува јапонската традиција како универзален модел на личен развој и самоспознание (Benneth, 2009; Нитобе, 2022; Цунемото, 2024).

„Црн појас“ – автентична философија на каратедо

Филмот „Црн појас“ (2007) претставува редок пример за автентично прикажување на филозофијата на традиционалното каратедо. За разлика од комерцијалните филмови, борбените сцени се минималистички и реалистични, со акцент на суштината, а не на спектаклот.

Во центарот е дилемата дали боречката вештина служи за доминација или за духовен развој. Филмот ја афирмира бudo-етиката, според која вистинската сила произлегува од самоконтрола и внатрешна дисциплина.

Идејата за „празната рака“ се поврзува со зен-концептот на празнината како состојба на ум ослободен од его и страв. Истовремено, историскиот контекст ја нагласува тензијата по-

меѓу традиционалните вредности и нивната злоупотреба.

Филмот заклучува дека вистинската експертиза во каратедо се состои во надминување на сопственото его и постигнување внатрешна хармонија (Benneth, 2009; Дешимару, 2008; Де Мајо, 2010; Де Мајо, 2010a).

„Зен“ – филмска интерпретација на учењето на Доген

Филмот „Зен“ (2008), во режија на Банмеи Такахаши, претставува биографско и философско остварување за Доген Зенџи, основачот на Сото зен-школата. Филмот се одликува со минимализам и контемплативен пристап, фокусиран на духовниот развој.

Наративот го следи животниот пат на Доген, со акцент на практиката на *зазен* (седечка медитација) како суштински начин на постоење. Преку статични кадри и минимален дијалог, се нагласува идејата дека вистината се доживува непосредно, а не преку зборови.

Естетиката ги истакнува празнината и тишината како активни елементи, поврзани со зен-концептот „ма“. Воедно, филмот ја афирмира идејата дека практиката и просветлувањето се неразделни.

Оваа перспектива кореспондира со концептот „мушин“ во каратедо, каде дејствувањето произлегува од состојба на целосна присутност. Така, филмот претставува автентичен пример за пренесување на зен-философијата преку филм (Сузуки, 2013; Дешимару, 2008).

„Трето полувреме“ и трансформацијата на бушидо во македонски контекст

Македонскиот филм „Трето полувреме“ (2012) на Дарко Митревски, иако тематски се занимава со Втората светска војна и судбината на еврејската заедница, содржи етички елементи што можат да се поврзат со бушидо.

Во центарот на филмот се прашањата за чест, лојалност, жртва и морален избор во екстремни историски услови. Овие вредности, иако не се прикажани како формален кодекс, функционираат како внатрешни морални принципи на ликовите и се блиски до самурајската етика.

Особено значајно е што бушидо е и директно спомнат во филмот, преку ликот на тренерот кој го користи како мотивациски и морален принцип за тимот. Со тоа се воспоставува свесна врска со јапонската етичка традиција.

Филмот истовремено ја нагласува идејата за достоинствено соочување со страдањето и прифаќање на трагичната судбина, што дополнително го доближува до самурајската концепција за чест и жртва.

Сублимирано, „Трето полувреме“ покажува како вредности блиски до бушидо можат да се појават и во македонски историски контекст, при што се трансформираат во универзални етички принципи (Benneth, 2009; Нитобе, 2022; Цунемото, 2024).

Заклучок

Истражувањето ја потврдува основната теза дека каратедо не може да се редуцира на боречка техника или спортска дисциплина, туку претставува интегрален телесно-духовен систем чија структура произлегува од синтезата на зен-философијата, бушидо-етиката и будо-традицијата. Во оваа рамка, концептот на „до“ се утврдува како динамичен принцип на континуирано самоусовршување, во кој телесната практика и духовната дисциплина функционираат како единствен процес.

Анализата на концептот на празнината (ку) и на состојбите на умот (шошин, фудошин, заншин и мушин) покажува дека зен-философијата не останува на ниво на апстрактна теорија, туку се реализира како практична свесност инкорпорирана во телесното дејствување. Во каратедо, празнината се манифестира како оперативна состојба на присутност, во која реакцијата се случува без посредство на егоцентрична рефлексија, овозможувајќи спонтанa и контекстуално соодветна акција.

Компаративната анализа на зен-уметностите (калиграфија, сликарство, поезија, чајна церемонија и градинарство) ја потврдува структурната конзистентност на јапонската естетика, заснована на принципите на едноставност, минимализам и значајна празнина. Во тој контекст, каратедо може да се интерпретира како динамична форма на зен-уметност, во која тело-

то функционира како медиум за естетско и духовно изразување.

Анализата на филмот како медиум укажува дека во современата глобална култура се воспоставува комплексен процес на културен трансфер, во кој источните философски и етички концепти истовремено се афирмираат, интерпретираат и трансформираат. Иако овој процес често води кон нивна поедноставена или комерцијализирана репрезентација, основните вредносни јадра – дисциплина, самоконтрола и духовна трансформација – остануваат структурно стабилни.

Културолошката анализа дополнително покажува дека зен и бушидо не функционираат исклучиво како локални традиции, туку како адаптивни етичко-философски модели со потенцијал за интеркултурна рецепција. Во таа смисла, каратедо се потврдува како медиум на културен дијалог помеѓу Истокот и Западот, преку кој се овозможува трансфер и реинтерпретација на духовни и естетски вредности.

Сумирано, каратедо се појавува како повеќеслоен феномен на пресекот помеѓу телесното и духовното, традиционалното и современото, локалното и глобалното. Неговата вредност не се исцрпува во борбената ефикасност, туку се остварува како модел на самоспознание, етичка дисциплина и интегрална хармонија на човековото постоење.

Литература

- Бубиши. 2009. *Бубиши*. Београд: Либер.
- Вотс, Алан. 2006. *Пајџој на зеној*. Скопје: Лист.
- Гарсија, Ектор. 2017. *Икиџаи: џајниџе од Јајонија за долџ и среќен живот*. Скопје: Три.
- Гарсија, Ектор. 2020. *Ичио-ичиџе: вкусеџе џо секој миџ*. Скопје: Три.
- Де Мајо, Александар. 2010. *Карате-џо*. Београд: Датакопи.
- Де Мајо, Александар. 2010а. *Будо*. Београд: Датакопи.
- Дешимару, Тајсен. 2008. *Зен и борилачке веџиџине*. Београд: Бабун.
- Лао, Це. 2011. *Тао Те Кинџ*. Скопје: Македоника.
- Мартиновски, Владимир. 2013. *Зен џриказни*. Скопје: Магор.
- Масуно, Шунмио. 2020. *Умејносџа на едносџавнојџо живеџење: 100 секојдневни вежби од јајонски зен монах за живојџ исџолнејџ со мир и радосџи*. Скопје: Арс Ламина.
- Мијамото, Мусаши. 2011. *Книџа за џеџиџе џрсџени*. Скопје: Икона.
- Мишима, Јукио. 2009. *Самурајска еџика и модерни Јајан*. Београд: Либер.
- Мумон, Екај. 1987. *Мумонкан*. Београд: Графос.
- Нитобе, Иназо. 2022. *Буџиџо: Дуџаџа на Јајонија – Кодексојџ на самураиџе*. Скопје: Икона.
- Сузуки, Дајсеџ Теитаро. 2009. *Обука зен монаха*. Београд: Либер.
- Сузуки, Д.Т. 2013. *Зенојџ и јајонскајџа кулџура*. Скопје: Три.
- Фунакоџи, Гичин. 1988. *Karate-do moj životni put*. Beograd: Panpublik.
- Херигел, Еуген. 1996. *Зен во умејносџа на сџрелање со лак*. Скопје: Табернакул.
- Цунемото, Јамамото. 2024. *Хаџакуре: Книџа за џајџојџ на самурајџојџ*. Скопје: Икона.
- Abe, Akiyuki. 2023. “The Process of Establishing Karate in the Modern Okinawan Youth Education System”, In *J-STAGE Research Journal of Budo*, vol. 55, no. 2, Tokyo, Japan.
- Aoki, Kiyotaka. 2018. “Masatoshi Nakayama’s Life and Karate do Thought”, IN *Chuo University Dept. Bulletin*, Tokyo, Japan.
- Benneth, Alexander. 2009. *Budo: The Martial Ways of Japan*. Tokyo: Nippon Budokan Foundation.
- Funakoshi, Gichin. 1973. *Karate-do Kyohan*. Tokyo: Kodansha International.
- Funakoshi, Gichin. 1973a. *Karate-do Nyumon*. Tokyo: Kodansha International.
- Funakoshi, Gichin. 2012. *The Twenty Guiding Principles of Karate*. Tokyo: Kodansha International.
- Funakoshi, Gichin. 2013. *The Essence of Karate*, Tokyo: Kodansha International.
- Kanatani, O. 1971. *Chuang-Tzu*. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Karlo, Filip. 2009. *Zen – stapanje Istoka i Zapada*, Beograd: Esotheria.
- Kurosawa, Akira. 1970. *Seven samurai* [film], London: Lorrimer Publishing Limited.

- Lee, Bruce. 1997. *Jeet Kune Do*. North Clarendon: Tuttle Publishing.
- Mogi, Ken. 2023. *The Way of Nagomi*. New York: The Experiment.
- Ojama, Masutacu. 2005. *Kjokušin put: Mas Ojamina filozofija karatea*. Beograd: Metaphysica.
- Paskvaloto, Đandorđo. 2007. *Estetika praznine: umetnost i meditacija u kulturama Istoka*. Beograd: Clio.
- Tokitsu, Kenji. 2004. *Miyamoto Musashi: his life and writings*. Boston: Shambhala.

Vladimir Jovanovski

**Karate-do and Zen: The Path of Void within Contemporary Art
and Culture**
(Summary)

This paper analyzes the relationship between Karate-do and Zen as a body–spirit practice and a cultural phenomenon in the contemporary world. Although Karate-do is often perceived as a martial art or a sports discipline, its roots are deeply connected to the spiritual and philosophical traditions of the East, especially Zen Buddhism, the ethical code of Bushido, and Budo as a path of self-cultivation.

The research examines the historical development of Karate-do, its spiritual and ethical dimension, as well as its connection with Zen philosophy and the concept of emptiness (mu or ku). Special attention is given to the aesthetic and spiritual principles of Zen arts – such as shodo (calligraphy), haiku poetry, ikebana, sado (the tea ceremony), and karesansui (Zen gardening) – which express the same philosophy of simplicity, awareness, and harmony with nature.

The paper also analyzes the contemporary cultural reception of these ideas through film, literature, and the global popularity of martial arts. In this context, Karate-do is considered as a cultural medium through which Eastern spiritual and aesthetic concepts are transmitted into the Western cultural space.

The aim of the research is to demonstrate that Karate-do represents more than a fighting technique: it is a path of spiritual development, discipline, and self-knowledge, which in the contemporary world can be understood as a comprehensive way of life based on the principles of Zen, Bushido, and Budo.

Key words: Karate-do, Zen, Bushido, Budo, emptiness

CONTRIBUTORS / ЗАСТАПЕНИ АВТОРИ

д-р Сашо Димоски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Факултет за драмски уметности, Скопје (Македонија) / **Sašo Dimoski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Dramatic Arts, Skopje (Macedonia)

Natali Rajchinovska-Pavleska (PhD), Singidinum University, Faculty of Media and Communications, Belgrade (Serbia) / **д-р Натали Рајчиновска-Павлеска**, Факултетот за медиуми и комуникација, Универзитет „Сингидинум“, Белград (Србија)

д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Loreta Georgievska-Jakovleva (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

Senka Anastasova (PhD), Institute of Social Sciences and Humanities – Skopje, Skopje (Macedonia) / **д-р Сенка Атанасова**, Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје, Скопје (Македонија)

д-р Владимир Мартиновски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Martinovski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Skopje (Macedonia)

д-р Ема Лакинска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Ema Lakinska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

д-р Гоце Смилевски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Goce Smilevski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

Елена Карпузовска, постдипломка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Elena Karpuzovska**, Master’s degree candidate at the Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)

м-р Владимир Ѓорѓиевски, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Gjorgjeski (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

д-р Маријана Клеменчиќ, Меѓународен балкански универзитет, Скопје (Македонија) / **Marijana Klemenchikj (PhD)**, International Balkan University, Skopje (Macedonia)

м-р Срѓан Миќиќ, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Srgjan Mikjickj (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

м-р Владимир Јовановски, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Jovanovski (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

CONTRIBUTORS / ЗАСТАПЕНИ АВТОРИ

д-р Сашо Димоски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Факултет за драмски уметности, Скопје (Македонија) / **Sašo Dimoski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Dramatic Arts, Skopje (Macedonia)

Natali Rajchinovska-Pavleska (PhD), Singidinum University, Faculty of Media and Communications, Belgrade (Serbia) / **д-р Натали Рајчиновска-Павлеска**, Факултетот за медиуми и комуникација, Универзитет „Сингидинум“, Белград (Србија)

д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Loreta Georgievska-Jakovleva (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

Senka Anastasova (PhD), Institute of Social Sciences and Humanities – Skopje, Skopje (Macedonia) / **д-р Сенка Атанасова**, Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје, Скопје (Македонија)

д-р Владимир Мартиновски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Martinovski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Skopje (Macedonia)

д-р Ема Лакинска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Ema Lakinska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

д-р Гоце Смилевски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Goce Smilevski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

Елена Карпузовска, постдипломка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Elena Karpuzovska**, Master’s degree candidate at the Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)

м-р Владимир Ѓорѓиески, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Gjorgjeski (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

д-р Маријана Клеменчиќ, Меѓународен балкански универзитет, Скопје (Македонија) / **Marijana Klemenchikj (PhD)**, International Balkan University, Skopje (Macedonia)

м-р Срѓан Миќиќ, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Srgjan Mikjickj (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

м-р Владимир Јовановски, докторанд на Културолошки студии при Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (Македонија) / **Vladimir Jovanovski (PhD candidate)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

Publisher	Издавач
Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje	Институт за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

For the Publisher	За издавачот
Nataša Avramovska, PhD	д-р Наташа Аврамовска

Macedonian Language Proofreading	Лектура (македонски јазик)
Deniz Testorides	Дениз Тесторидес

Printed by	Печати
MAR-SAZ, Skopje	МАР-САЖ, Скопје

Number of copies	Тираж
150 copies	150 примероци

Списанието е застапено на

